

FERDINAND DOMELA NIEUWENHUIS

EN DE REVOLUTIE

door

Dra. J.M. WELCKER

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Toen Domela Nieuwenhuis (1846-1919) zich aan het schrijven zette van zijn boekje *De Fransche Burgeroorlog van het jaar 1871* - het zou precies tien jaar na het uitbreken van de Communeopstand verschijnen (1) - had hij daarmee een tweeledig doel. Hij wilde bijdragen tot een meer gefundeerd oordeel in plaats van het partijdige en negatieve standpunt, óók bij de arbeiders, in Nederland ten aanzien van de Commune; en hij wilde dat "de strijders van morgen" lering uit de toen gemaakte fouten zouden trekken. Met andere woorden: de Commune zou het voorbeeld van de nieuwe sociale revolutie zijn. Indien regeringen niet bijtijds door verstandige hervormingen tegemoet zouden komen aan de wensen van het hongerende en onderdrukte volk, zou de Commune "een voorpostengevecht" blijken te zijn geweest (2). Als bijlagen gaf Domela Nieuwenhuis een (slechte) vertaling van het tweede en derde Adres van de Internationale. Hij veronderstelde dat zeker het laatste Adres - meer bekend als *De Burgeroorlog in Frankrijk* van Marx - nog niet in het Nederlands verschenen was. "De meesterhand van Marx (is) duidelijk te herkennen", zo schreef hij en als zodanig is de kennismaking ermee hoogst belangrijk, afgezien van "de gevolgtrek-

(1) F. DOMELA NIEUWENHUIS, *De Fransche Burgeroorlog van het jaar 1871, een historische studie*, Haarlem, W.C. de Graaff, z.j. *Recht voor Allen* kondigde op 19.2.1881 het verschijnen van het boek aan. Later schreef Domela Nieuwenhuis nog een kinderboek over hetzelfde onderwerp: *De Kommune van Parijs*, Kinderbibliotheek nr. 3, z.j. (1911). De biografie: "*Louise Michel 1830-1905*", serie B.O.O.III.10, De Roode Bibliotheek, z.j. is een soort hagiografie geworden.

(2) DOMELA NIEUWENHUIS, *De Fransche Burgeroorlog*, pp. 3-4, 117. Hij baseerde zich voornamelijk op H.P.O. LISSAGARAY, *Histoire de la Commune de 1871*, Bruxelles, 1876. Dit werk werd door Domela Nieuwenhuis vertaald; het verscheen in vertaling in 1894 bij Foucaert te Gent.

L. FIAUX, *Histoire de la guerre civile de 1871. Le Gouvernement et l'Assemblée de Versailles. La Commune de Paris*, Paris, 1879.

kingen, de waardeering der feiten" (3). Hij maakte dus een zeker voorbehoud ten aanzien van Marx' visie op de Commune. Hiervan is in Domela Nieuwenhuis' herdenkingsartikelen bij het overlijden van Marx in 1883 niets meer te merken, waarin hij *De Burgeroorlog in Frankrijk* "een stuk" noemde, "dat scherp en waar de gebeurtenissen ontleedt en daarom een onschatbare waarde heeft voor de kennis van de geschiedenis dier dagen" (4).

Beide schrijvers vereenvoudigden de gebeurtenissen, beiden zagen de situatie vooral vanuit de grote tegenstellingen tussen "Parijs" en "Versailles". Domela Nieuwenhuis besteedde weinig aandacht aan het gebeuren in de provincie, aan de mislukte pogingen om elders in Frankrijk commune-regeringen te vestigen. Hij stelde vooral de royalisten tegenover de republikeinen. Bij Marx kreeg het gebeuren een extra dimensie door de nadruk die hij legde op de scherpe tegenstelling tussen kapitaal en arbeid, met de Commune als voorbeeld van een arbeidersregering, antithetisch tegenover de oude verrotte staat. Domela Nieuwenhuis daarentegen beschouwde de Commune niet als het voorbeeld van een arbeidersregering, wel als een door het volk gekozen regering (een aantal wegblijvers is bij verkiezingen normaal, meende hij en volgde in zijn uiteenzetting Lissagaray soms letterlijk) (5). Domela Nieuwenhuis en Marx

(3) DOMELA NIEUWENHUIS, *De Fransche Burgeroorlog*, pp. 176, 177. De Nederlandse vertaling werd gepubliceerd in *De Toekomst* (Den Haag) juni-juli 1871; als aparte uitgave in: *Archief der Internationale Werkers-vereening. Verzameling van officiële bescheiden en gemengde stukken uitgegeven door Mr. A. van Brussel, Hoofdredakteur van Asmodée*, Eerste deel, Amsterdam, Nieuwe Boekhandel Nes A324, 1871. In deze uitgave zijn kleine coupures aangebracht, bij voorbeeld de kritiek van Marx op het wangedrag van verschillende Franse politici. De opdracht luidde "Aan mijne vrienden Victor Dave, Charles Rodenback en J. Speyer Klerk, leden der Internationale Werkers-Vereening wordt deze verzameling met broederlijke toegenegenheid opgedragen door Adolphe van Brussel". Van Brussel was het pseudoniem van Mr. A.A.Thiery Visscher. Uit de inleiding blijkt dat men geen eigen periodiek blad had en daarom tot deze uitgave was overgegaan. De vertaling uit het Engels was van J. Speyer Klerk, hoofdredakteur van *De Toekomst*. De inleiding is gedateerd 27 juli 1871. Tot slot werd nog "Het Kanalje", volksmars getoonzet door Jan van den Acker en gedicht door Hendrik van Offel, 10 Messidor, afgedrukt. Van Offel, Van den Acker, V. Dave en Charles Rodenback (pseudoniem van Charles A. Monterossi) waren Belgen.

(4) *Recht voor Allen*, 24.3.1883; *De Dageraad*, mei 1883 bevatte eveneens een herdenkingsartikel van Domela Nieuwenhuis. Hierin is dezelfde waardering voor Marx' Burgeroorlog, die de "ware toedracht" van zaken gaf.

(5) LISSAGARAY, a.w., pp. 122, 176 te vergelijken met DOMELA NIEUWENHUIS, *De Fransche Burgeroorlog*, pp. 33, 35. De tijd ontbrak om afgevaardigden op bekwaamheden te onderzoeken; aan het volk wordt nooit meer dan één uur toegestaan.

stemden overeen in de negatieve waardering van de nieuwe, door de Commune geproclameerde staatsvorm, de staat als een gezamenlijkheid van communes (6). Bij beiden gaat dit m.i. terug op de openingsrede van de voorzitter van de nieuw gekozen Commune, Beslay, die bevriend was met Proudhon, en op andere proclamaties, bij voorbeeld de *Déclaration au peuple français* van de Commune. Daar Marx de Commune bestempelde als een arbeidersregering, kon hij de uitspraken van deze regering over de opbouw van de nieuwe staat niet negeren. Zo is het te verklaren dat Marx' concept van de nieuwe samenleving - de communale opbouw van de maatschappij, elementen van Proudhons opvattingen bevatte (7).

Marx streefde met het schrijven van het derde Adres van de Internationale twee doeleinden na. In de eerste plaats achtte hij het van belang dat de arbeidersklasse ideologisch een front zou vormen tegenover de heersende klasse en de regeringen; zowel voor de onderlinge solidariteit van de arbeiders als voor de image van Commune en Internationale in de ogen van de tegenstanders, was deze solidariteitsverklaring hoogst gewenst. Domela Nieuwenhuis ontkende in zijn boekje met nadruk dat de Internationale verantwoordelijk was voor het uitbreken van de Commune-opstand. Wel kregen de Internationalisten geleidelijk meer invloed (8). In de tweede plaats wilde Marx de bestaande tegenstellingen binnen de Internationale met elkaar verzoenen; vervolgens de Parijse arbeiders - aanhangers van Blanqui en Proudhon - voor de Internationale

(6) Door mij werd gebruikt : Karl MARX, Friedrich ENGELS, *Werke*, ed. Dietz, Berlin, Band 17, pp. 319-362. afgekort MEW 17.

Gezien de aard van de fouten vertaalde Domela Nieuwenhuis het "Derde Adres" (door hem aangeduid als Derde Manifest) uit een Duitse editie. Overeenkomst in visie : DOMELA NIEUWENHUIS, *a.w.*, pp. 37-39, 52-53 en MARX, *MEW 17*, pp. 336-338, 339-342.

(7) M. EGROT, J. MAITRON, *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français II (1864-1871)*, tome 4, Charles Victor Beslay. DOMELA NIEUWENHUIS, *a.w.*, pp. 37-38 haalde Beslay's openingsrede aan.

(8) DOMELA NIEUWENHUIS, *a.w.*, pp. 12, 17, 18, 35, 41, 127. Volgens Domela moest de revolutie in een aantal hoofdsteden tegelijk uitbarsten om succes te hebben. Zo was ook Marx' mening, uitgedrukt in zijn rede in "Dalrust" te Amsterdam op 8.9.1872, als gast van de Amsterdamse sectie van de Internationale, zie Archives Bakounine II, ed. A. Lehning, appendice X, pp. 343-344.

winnen (9). Dit tweede aspect bracht mee dat Domela Nieuwenhuis blijvend geïnspireerd werd door Marx' visie op de Commune.

De enige passage die Domela Nieuwenhuis uit Marx' *Burgeroorlog in Frankrijk* letterlijk citeerde - zonder dit werk overigens te noemen - was die, waarin Marx stelde dat de Commune een politieke vorm was, die voor uitbreiding vatbaar was en dat de arbeidersklasse geen wonderen van de Commune verwachtte; waarin hij de arbeidersklasse nog veel strijd voorspelde bij de eigen bevrijding en bij de verwezenlijking van een hogere levensvorm tegenover die van de huidige maatschappij; waarbij de arbeidersklasse alleen maar de elementen voor de nieuwe maatschappij vrij moet laten, die zich reeds gevormd hebben binnen de ineenslopende bourgeois-maatschappij (10). Lijkt dit bij Marx te duiden op het inzicht, dat de Commune nog niet de toekomstige socialistische staat was (11), bij Domela Nieuwenhuis paste het in diens visie dat de Commune een langzaam proces te zien gaf van een democratische republiek, die wel de socialistische weg opging, maar geen arbeidersregering was. Door het algemeen stemrecht was de Commune een volksregering, die daardoor alleen al sociale maatregelen moest nemen. Over de aard van de toekomstige economische maatregelen liet Domela Nieuwen-

(9) In de brieven van K. Marx aan P. Lafargue, 23.3.1871 en 24.11.1871 (*MEW* 33, pp. 193-195, 341-347) zijn voorbeelden van onenigheid te vinden. Een tendens tot compromis tijdens de conferentie van Londen (17-23 september 1871) signaleert ook M. MOLNAR, *Le déclin de la première Internationale. La Conférence de Londres*, Thèse, Genève, 1963, pp. 141, 142. De Franse vertaling van Marx' *Burgeroorlog* had waarschijnlijk weinig invloed in Frankrijk zelf; hij verscheen in *L'Internationale* (Bruxelles) 16 juli-3 september 1871 en in *L'Egalité* (Genève) augustus-oktober 1871. Deze Brusselse vertaling was volgens P. Lafargue slecht, vgl. P. Lafargue aan K. Marx, 1.8.1871 in: *Lettres de Communards et de militants de la première Internationale à Marx, Engels et autres...*, présenté et rédigé par Jules Rocher, Paris, 1934, p. 46. Een nieuwe vertaling in het Frans - door Charles Longuet - "is producing a very good effect upon the Refugees, equally satisfying all parties - Blanquists, Proudhoniens and Communists. It is a great pity it did not appear earlier, as it would undoubtedly have done much towards smoothing down the animosity against the General Council" schreef de dochter van Marx, Jenny, aan Dr. Kugelmann op 27.6.1872. Deze brief werd gepubliceerd door B. ANDREAS in het *Archiv für Sozialgeschichte*, 2. Band, 1962, "Briefe und Dokumente der Familie Marx aus den Jahren 1862-1873...", p. 281.

(10) DOMELA NIEUWENHUIS, *a.w.*, p. 61 nam deze passage van Marx over : *MEW* 17, pp. 342-343.

(11) H. DRAPER, "Marx and the dictatorship of the proletariat", in : *Etudes de Marxologie*, 6, Paris, sept. 1962, nr. 129, pp. 5-74. W. BLUMENBERG, *Karl Marx in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, Rowohlt, 1962, pp. 141-142. J. ROUGERIE, "Karl Marx - L'Etat et la Commune", in : *Preuves* 1968, 212 (nov.), 213 (dec.) passim.

huis zich niet uit, dit in tegenstelling tot Marx, die sprak van communisme en onteigening van de onteigenaars (12). Domela Nieuwenhuis wilde de onteigening van de Franse Bank, een onderwerp dat Marx ter sprake bracht in zijn brief aan Domela Nieuwenhuis en toen alleen als voorbeeld van een drukmiddel op de regering te Versailles om tot een gunstig vergelijk te komen (13). De verdediging van de door de Commune begane gewelddaden voerde Domela Nieuwenhuis geheel overeenkomstig de door Marx aangegeven lijnen.

Een enkele passage duidde op een dilemma bij Domela Nieuwenhuis, namelijk de vraag: wat heeft prioriteit? Moest de Commune allereerst werken aan eigen verdediging of moest men direct beginnen met het nemen van hervormingsmaatregelen, zoals deze op allerlei gebied in gang werden gezet? In overeenstemming met zijn historische beschouwingen, achtte hij juist de aanzet tot hervormingen waardevol; dit kon voor de verdedigers van de Commune een aansporing zijn om zich tot het uiterste te verzetten (14).

Wat moet er gedaan worden nadat een ommekeer, vredelievend of gewelddadig, heeft plaatsgehad? Dat was de vraag die Domela zich al twee jaar lang stelde. Dit blijkt uit zijn lezing "Grond en bodem in gemeenschappelijk bezit", in 1879 te Amsterdam en te Gent gehouden. De bronnen waardoor hij zich o.a. liet inspireren waren: Marx, *De Burgeroorlog in Frankrijk*, hoogstwaarschijnlijk ook *Das Kapital*, en César De Paepe, *L'Organisation des Services Publics dans la société future* (15). Domela Nieuwenhuis stelde de toekomstige maatschappij tegenover de gecentraliseerde staatsvorm

(12) DOMELA NIEUWENHUIS, *a.w.*, pp. 18, 52. *MEW* 17, pp. 242-243.

(13) Marx aan Domela Nieuwenhuis, 22.2.1881 in *MEW* 35, p. 160. Eerder werd deze brief gepubliceerd in *De Communist*, sept. 1930 en in *Kommunisme, Maandschrift voor Marxistische-Leninistische theorie en praktijk*, uitgave van de C.P.H. juli-aug. 1935, pp. 246-248 en door B. NIKOLAJEWSKI, "Karl Marx über proletarische Revolution", in: *Die Gesellschaft*, VIII (1931), t.2, pp. 40-45 als bijlage (pp. 45-47) in de oorspronkelijke taal, Duits, maar met de foute datering 27.2.1881.

(14) DOMELA NIEUWENHUIS, *a.w.*, p. 54.

(15) F. DOMELA NIEUWENHUIS, *Grond en Bodem in gemeenschappelijk bezit*, voordracht, gehouden te Gent, den 15 juni 1879. Gent, F. Hage, z.j. Al eerder was een verkort verslag verschenen in *De Werksmansbode*, 11.1.1879 en 19.2.1879 van de te Amsterdam gehouden lezingen, waar de Commune ter sprake kwam. Dit in tegenstelling tot de latere brochure waarvan de volledige tekst voordien werd afgedrukt in *De Werksmansbode*, 9, 12, 16, 23, 30 juli en 6 en 13 augustus 1879. Domela Nieuwenhuis was toen nog predikant bij de Lutherse gemeente te Den Haag. Op 1.9.1879 trad hij uit de kerk.

van het heden, om het even of deze nu keizerrijk, monarchie of republiek heette. De economische ongelijkheid van de arbeiders tegenover het machtige kapitalisme maakte de menselijke vrijheid tot een illusie. Politieke bevrijding is noodzakelijk, als voorwaarde voor verlossing in economisch opzicht. Decentralisatie in staatkundige en centralisatie in economische zaken noemde Domela Nieuwenhuis gewenst, en hier citeerde hij De Paepe, zonder hem overigens te noemen (16). Grond en bodem moeten komen in handen van het volk; het is een onteigening van de onteigenaars zoals Marx het noemde, maar bovendien de terugkeer naar een oude "natuurlijke" toestand. De communes moesten door algemeen stemrecht gekozen worden en het volk moest streng toezicht houden op de gekozenen. Dan zou een echte volksstaat ontstaan met een regering die op de wil van het volk steunt (17).

In deze lezing van 1879 kwam de door Domela Nieuwenhuis gemaakte tegenstelling tussen de oude, gecentraliseerde, verdrukende staatsvorm en de nieuwe democratie in de zin van autonomie van de gemeenten duidelijker tot uitdrukking dan in zijn latere verhandeling over de Commune uit 1881. Het was een gewenste maar ook een onvermijdelijke ontwikkeling, want in heel het wereldgebeuren zag hij een gestadige evolutie in de zin van sociale vooruitgang. Wordt deze vooruitgang door behoudenden tegengehouden, dan is dat een verschijnsel van tijdelijke aard. Een gewelddadige eruptie zal het gevolg zijn. In 1918 formuleerde Domela Nieuwenhuis het aldus - in overeenstemming met Elisée Reclus en andere sociaal-anarchisten : evolutie en revolutie zijn niet tegengesteld aan elkaar maar liggen in elkaars verlengde (18).

Kwam De Paepe in 1874 tot zijn rapport over de *Services Publics* door de vraag ... "Quelles mesures le prolétariat aura à prendre, dans un tel cas donné quand il jugera nécessaire d'intervenir" (19), hetzelfde probleem hield de Nederlandse so-

(16) DOMELA NIEUWENHUIS, *Grond en Bodem*, p. 5 en (DE PAEPE), *De l'organisation des services publics dans la société future. Mémoire présenté au Congrès de Bruxelles au nom de la section bruxelloise*, 1874, Bruxelles, D. Brismée, p. 72. Later gaf B. MALON het stuk nog eens uit onder de titel C. De Paepe, *Les services publics précédés de deux essais sur le collectivisme. Notice biographique par Benoît Malon*, Ed. Revue Socialiste, 1889.

(17) DOMELA NIEUWENHUIS, *Grond en Bodem*, pp. 21, 4, 6, 10, 25, 26.

(18) DOMELA NIEUWENHUIS, *Grond en Bodem*, pp. 21, 22; *De Fransche Burgeroorlog*, p. 117. *Recht voor Allen*, 17.7.1880 "Revolutionair?". *De Vrije Socialist* 21.12.1918, "Orde", ongesigneerd, maar gezien de stijl en gedachtegang door Domela Nieuwenhuis geschreven.

(19) (DE PAEPE), *De l'organisation des services publics*, p. 6. In de editie van Malon uitvoeriger op p. 51.

cialisten in 1880 bezig. Het is tekenend voor hun verwachting dat er een revolutie op korte termijn zal plaats hebben. Aangezet werd het denken over dit vraagstuk waarschijnlijk door Domela Nieuwenhuis. Hij nam in *Recht voor Allen* 1880 een artikel over uit *Der Sozialdemokrat*, door Duitse socialisten in Zürich uitgegeven, in zeer verkorte vorm onder de titel "Na een zegepraal". De anonieme schrijver ging ervan uit, dat het volk niet door verkiezingen, maar door geweld aan de macht was gekomen. Verkiezingen zouden voorlopig niet moeten plaats hebben, omdat de meerderheid dan toch aan de anti-socialisten zou komen. Men zou het grootgrondbezit en de grote ondernemingen moeten onteigenen zonder vergoeding. De scholen moesten worden hervormd en de scheiding tussen kerk en staat doorgevoerd worden. Door een andere opvoeding zou de kerk vanzelf wegvallen. Enkele beproefde leiders zouden een dictatuur moeten uitoefenen en een klein socialistisch leger zou hebben te waken tegen reaktionaire pogingen om de toestand te veranderen. Steun uit het buitenland aan de reaktionaire tegenstanders van het nieuwe regime zou men niet te vrezen hebben, omdat de revolutie dan een Europees karakter zou aannemen. Na de overgangsmaatregelen zou men vanzelf socialistische meerderheden krijgen en algemene verkiezingen kunnen uitschrijven. Zonder de grootst mogelijke verwarring zou men niet terug kunnen komen op de eens genomen maatregelen. Het was een fel artikel dat sporen droeg van Blanquistische invloeden (20).

Dit was andere taal dan Domela Nieuwenhuis gewoonlijk gebruikte. Het algemeen stemrecht - dat is het recht van referendum - had hij met het algemeen kiesrecht steeds voorgehouden als de hefboom tot andere maatschappelijke en politieke toestanden, die dan zouden leiden tot een socialistische maatschappij (21). Gedreven

(20) *Recht voor Allen* - het blad dat sinds 1 maart 1879 door F. Domela Nieuwenhuis werd uitgegeven - 22.5.1880 "Na een zegepraal". Het artikel was een resumé van de artikelen "Was thun" in *Der Sozialdemokrat*, 1880, nr. 10, 11, 13 (7, 14, 28 maart). Bij de discussie in *Recht voor Allen* verwees de redactie naar een opstel in het *Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 1, 1 (pp. 54-74) dat vervolgens verscheen in *Der Sozialdemokrat* 1880, nrs. 14-16, 18-20 (4 april-16 mei) onder de titel "Was thun?" neue Folge. Dit was van de toenmalige redakteur G. (von) V(ollmar). Zie ook R. JANSEN, *Georg von Vollmar, Eine politische Biographie*, Düsseldorf (1958), pp. 19-21 en P. KAMPFMEYER, *Georg von Vollmar*, München, 1930, pp. 22-24.

(21) DOMELA NIEUWENHUIS, *Grond en Bodem in gemeenschappelijk bezit*, 1879; *Algemeen Stemrecht*, 1879, pp. 17-18, 30-31. Evenzo H. GÉRHARD, lid van de Eerste Internationale - in : "Wat men door algemeen stemrecht verkrijgen kan". Een voordracht, Den Haag, Liebers, 1883. S.E.W. ROORDA VAN EYSINGA in *Recht voor Allen*, 12.10.1887.

door het verlangen naar verandering op korte termijn gezien de ellende van het volk, kon Domela Nieuwenhuis de gedachtegang, uitgedrukt in het artikel "Na een zegepraal" zeker billijken. Bovendien konden hierdoor ook de sociaal revolutionaire elementen gevat worden binnen de socialistische partij in wording in Nederland. Toen er verontruste reacties van lezers kwamen, stelde Domela Nieuwenhuis zich in de discussie even radikaal op als de Duitse schrijver, Von Vollmar. Domela Nieuwenhuis was, toen hij "Na een zegepraal" publiceerde, net terug uit Zürich waar hij kennis had gemaakt met de Duitse socialisten rond *Der Sozialdemokrat*, waartoe Georg von Vollmar behoorde die toen uiterst links stond (22).

In het opstel "Réforme et Révolution" gepubliceerd in *La Revue Socialiste* juli 1880, verdedigde Domela Nieuwenhuis het samengaan van socialisten en anarchisten, die uiteindelijk één doel hebben maar verschillen in tactiek. Vandaar een verschil in waardering van het algemeen kiesrecht bij de revolutionairen : of agitatie-middel of middel tot hervormingen. Zijn conclusie was - zo mogelijk hervormingen, zo nodig revolutie. In het begin van dit artikel maakte Domela Nieuwenhuis zijn standpunt duidelijk door te betwijfelen of Marx wel in staat zou zijn te realiseren wat men hoopte na een geslaagde revolutie, indien men hem, de meest wijze en vooraanstaande van de huidige socialisten, de macht zou geven. De directe oorzaak van de ondergang van de Commune was volgens Domela Nieuwenhuis de heersende anarchie geweest. Zonder overgangsregime was de verwezenlijking van de gewenste socialistische maatschappij niet mogelijk (23). De mislukking van de Commune was een probleem waar Domela Nieuwenhuis nog niet mee klaar was.

Hij legde zijn probleem rechtstreeks voor aan Von Vollmar, nadat hij eerst zijn twijfel uitte over de mogelijkheid, door Von Vollmar geponeerd in zijn artikel "Der isolierten sozialistische Staat", of een zodanige staat zou kunnen standhouden. Noodzakelijk is, volgens Domela Nieuwenhuis, om in grote trekken de overgangstijd tussen de huidige en de toekomstige socialistische staat te tonen. "Man muss die Frage auf dieser Weise stellen. Gegeben ist ein

(22) *Recht voor Allen*, 29.5.1880. F. DOMELA NIEUWENHUIS, *Van Christen tot Anarchist*, Amsterdam (1910), p. 73 en F. Domela Nieuwenhuis aan G. von Vollmar, 7.8.1880, Vollmar-Nachlass 489 (I.I.S.G.).

(23) F. DOMELA NIEUWENHUIS, *Réforme et Révolution, une controverse*, *La Revue Socialiste* (Paris), 1880, 10 (20 juillet), pp. 432-438. Ook H. GERHARD meende dat socialisten en anarchisten moesten samengaan : "Vrijheid en gezag" (1884) in : *Verzamelde en nagelaten opstellen*, II, (Amsterdam), z.j., pp. 115-133.

Parlement mit eine sozialistische Majorität, welchen Gesetzen und Dekreten muss er im Anfange zur Hand nehmen, um den allgemeinen Zustand zu bessern ohne Sprüngen? Oder: man ist Sieger, was braucht man zu thun um Besserung zu bringen, ohne Alles zu gleicherzeit zu regeln und dadurch Fehler zu machen? Ich glaube dass diese praktische Frage die wichtigste ist. Man muss doch bereit sein, wenn nöthig die Regierung zur Hand zu nehmen. Zu warten haben die Leiter immer das Geruf von "Verrath", wenn nicht alles gleicherzeit reformirt wird, was doch rein unmöglich ist." Von Vollmar antwoordde Domela Nieuwenhuis waarschijnlijk wel - bovenaan de brief staat "erledigt" - maar de aard van het antwoord is niet bekend (24). Blijkbaar bevredigde dit Domela Nieuwenhuis niet, want ook aan Marx zelf stelde hij dezelfde vraag, toen hij hem zijn Nederlandse bewerking van *Das Kapital* aanbood op 6 januari 1881. ... "Nach meiner Meinung ist est eine Kleinigkeit um mit der allgemeinen Unzufriedenheit und Noth zur Regierung zu kommen, aber die grosse Schwierigkeit besteht darin, um nach dem Siege das Feld zu behalten." De Nederlandse socialisten - zo deelde Domela Nieuwenhuis aan Marx mede - zouden de vraag: welke wetten moeten worden gemaakt en welke moeten worden afgeschaft, zowel op politiek als op economisch gebied, wanneer de socialisten aan de macht zouden komen -, op de agenda van het te houden internationale arbeiderscongres in Zürich (1881) zetten. Het is een praktische vraag, maar daarmee kan men krachtiger werken dan met mooie plannen voor een verre toekomst. Dat laat de mensen koud, omdat ze er zelf niets van zullen zien of bemerken (25).

De brief van Domela Nieuwenhuis is tekenend voor de volksleider en voor de stemming onder de Nederlandse socialisten. De nood was hoog, dus de verlossing moest nabij zijn. Hoe moest de overgangstijd, door Marx zelf wel de dictatuur van het proletariaat genoemd, gestalte krijgen om de zo vurig gewenste revolutie niet weer een mislukking te doen zijn?

Marx toonde zich in zijn antwoord aan Domela Nieuwenhuis geïrriteerd over de Nederlanders. Geïrriteerd eerst over een Nederlander, die Marx' denkbeelden verkeerd zou hebben voorgesteld, de kathedersocialist A. Kerdijk; dan over Domela Nieuwen-

(24) Domela Nieuwenhuis aan G. von Vollmar, 7.8.1880. Vollmar-Nachlass 489 (I.I.S.G.). Het Duits van Domela Nieuwenhuis is niet feilloos, met Leiter bedoelt hij Führer.

(25) Domela Nieuwenhuis aan K. Marx, 6.1.1881. Marx-Engels Nachlass D 3536 (I.I.S.G.). Waarschijnlijk pleegde Domela Nieuwenhuis overleg over deze kwestie met de Belgische socialistten toen hij op het Internationaal Vrijdenkerscongres te Brussel (eind augustus 1880) was.

huis en de zijnen, die blijkbaar van het wetenschappelijke socialisme niets begrepen hadden; over de organisatoren van het congres, omdat Marx het houden van socialistische of arbeiderscongressen in deze tijd schadelijk achtte. De gestelde vraag zelf hield Marx voor "ein Fehlgriff": "Die doktrinäre und notwendig phantastische Antizipation des Aktionsprogramms einer Revolution der Zukunft leitet nur ab vom gegenwärtigen Kampf". Het was Marx duidelijk dat Domela Nieuwenhuis hem kon wijzen op de Commune. Bij voorbaat wees Marx de Commune af als model, door - anders dan in zijn *Burgeroorlog in Frankrijk* - de Parijse situatie gedurende de Commune-opstand reëel te zien en te waarderen (26). Domela Nieuwenhuis hield vol. Het is niet alleen tegenover de tegenstanders, maar ook voor partijgenoten en diegenen, die het socialisme goedgezind zijn, nodig om klaarheid te scheppen over de weg die men moet gaan om de socialistische ideeën te verwelijken, zo schreef hij in een volgende brief. Het is niet zijn bedoeling om de socialistische staat van de toekomst in detail aan te geven; dat zou terugvallen zijn in het utopisme van vroeger. Wel wilde hij de weg die de bevrijding naar alle waarschijnlijkheid zou gaan, duidelijk gemaakt hebben. En, indien het anders zou lopen, wat voor schade zou de fiktief voorgestelde wijze van handelen dan nog aanrichten? "Ich wollte das Congress behüten für Phraseologie und aus den Nebelland der grauen Theorie steuern in das Fahrwasser der Praxis und ich meinte durch die Frage in dieser Richtung zu wirken". Ook het houden van een congres verdedigde Domela Nieuwenhuis tegenover Marx. Al is - volgens Marx - de oude Internationale dood, daarom behoefde men nog niet stil te zitten. Als men door samenwerking bij voorbeeld een arbeidswetgeving wist af te persen, door angst of door wat dan ook, dan was zo'n congres al de moeite waard (27).

Waarschijnlijk kreeg Domela Nieuwenhuis geen antwoord op deze brief. De weg door Marx gewezen in *De Burgeroorlog in Frankrijk* gold blijkbaar niet meer voor de revolutie van de toekomst. Mogelijk vreesde Marx een ontijdige, door ongeduld veroorzaakte revolutie en wilde hij niet met zijn gezag een onwetenschappelijke vraag, die dat gevaar inhield, dekken.

Domela Nieuwenhuis ging niet naar het congres van 1881, dat

(26) K. Marx aan Domela Nieuwenhuis, 22.2.1881, *MEW* 35, pp. 159-161. Vgl. J. ROUGERIE, *Paris libre 1871*, Paris, 1971, p. 269.

(27) Domela Nieuwenhuis aan K. Marx, 28.3.1881. Marx-Engels Nachlass D 3537 (I.I.S.G.). Domela Nieuwenhuis had Marx' vragenlijst over de toestand der arbeidende klasse met kleine wijzigingen uit *La Revue Socialiste* 20.4.1880 in *Recht voor Allen*, 30.10.1880 gepubliceerd, zonder vermelding van bron of auteur.

uiteindelijk in Chur gehouden werd. Het Belgische rapport, opgesteld door Louis Bertrand over de door hem geformuleerde vraag, publiceerde hij in zijn geheel in *Recht voor Allen* (28). Hij bleef eerbied behouden voor Marx als theoreticus, maar zou later Bakunin als man van de praktijk en als mens hoger schatten (29).

Te beginnen met het jaar 1880 zou *Recht voor Allen* elk jaar de Commune herdenken, zowel omstreeks 18 maart als naar aanleiding van de bloedige Meiweek. Meestal werden de herdenkingsartikelen geschreven door Domela Nieuwenhuis zelf en soms verscheen het blad op rood papier gedrukt (30). Elk jaar ook herdacht de Sociaal-Democratische Bond de Commune door feestelijke bijeenkomsten, na een passende redevoering opgeluisterd door zang en voordracht (31). Dit soort bijeenkomsten had zeker een functie binnen de partij : de partijleden voelden zich één, verheven boven de

(28) *Recht voor Allen*, 24.9 en 1, 8, 15, 22.10.1881. Het verscheen als brochure : *Congrès socialiste universel de 1881. Rapports Belges. Sixième question : Quelles sont les lois qu'il y aura lieu de faire et celles qu'il y aura lieu d'abroger immédiatement tant sur le terrain économique que sur le terrain politique pour faire triompher le socialisme, si par un moyen quelconque les socialistes arrivent au pouvoir. Rapporteur : L. Bertrand, Gand, 1881.* Uitvoerig verslag van het congres te Chur (2-4 oktober 1881) in *Der Sozialdemokrat*, 6, 13, 20.10.1881. *Recht voor Allen* besteedde er nauwelijks aandacht aan.

(29) F. DOMELA NIEUWENHUIS, *Le Socialisme en danger*, Paris, 1897, pp. 166, 167. *De Vrije Socialist*, 4.5.1918 (herdenking van de 100-jarige geboortedag van Karl Marx) en 11.5.1918 (verslag van de vergadering van 5 mei 1918, waarop Domela Nieuwenhuis Karl Marx herdacht).

(30) *Recht voor Allen*, 18.3.1891, 17.3.1892, 17/18.3.1894, 17/18.3.1896.

(31) De Sociaal-Democratische Bond (SDB) was 1881 ontstaan uit de Sociaal-democratische verenigingen te Amsterdam (1878), Den Haag (1879) en Haarlem. Domela Nieuwenhuis werd na 1882 steeds meer de erkende leider, terwijl de invloed van de oude Internationalist H. Gerhard (1829-1886) afnam. De SDB werd eind 1894 door de Hoge Raad der Nederlanden tot een verboden vereniging verklaard op grond van het program van 1893 dat ook "onwettelijke" middelen toeliet om het doel te bereiken. De SDB bestond na 1894 onder de naam Socialistenbond; Domela Nieuwenhuis verliet na het Kerstcongres van 1897 deze organisatie, omdat hij als anarchist elke organisatie met een bestuur afwees. Op 2 april 1898 begon hij *De Vrije Socialist* uit te geven.

zorgen van alledag in de verwachting van de revolutie (32); bewust van de noodzaak van eenheid tegenover de bourgeoisie, waarvan zij niets te verwachten zouden hebben dan een herhaling van de bloedige Meiweek. Domela Nieuwenhuis meende dat het bloed der martelaren het zaad van de kerk was en transponeerde deze uitspraak op de groeiende socialistische beweging. De fouten - meestal volgens Domela Nieuwenhuis te wijten aan een te weinig doortastend optreden van de revolutionairen, werden aangewezen als waarschuwend voorbeeld. Niet dat de Commune het voorbeeld was dat slaafs moest worden overgedaan, zo schreef hij in 1894. Het proletariaat moest echter niet zijn zaken uit handen geven zoals door verkiezingen gebeurde : geen meesters, geen leiders, het volk moest zelf de baas zijn. Deze uitspraak, gedaan in 1895 toonde dat Domela Nieuwenhuis en de zijnen de anarchistische kant uitgingen (33). In 1896 kwam de vereenzelving met de Commune, waarin "de verwezenlijking van de idealen onzer hoop", de "verwezenlijking onzer sociale eisen" werd gezien, "omdat wij in haar aanschouwen tegelijk een voorteken en een belichaamd model voor de algehele bevrijding van die noest arbeidende ... toch zo diep ongelukkige menschenfamilie". (34).

De afloop van de spoorwegstakingen van 1903, die niet leidden tot de door Domela Nieuwenhuis en de zijnen gepropageerde

(32) Domela Nieuwenhuis verwachtte een revolutie op korte termijn, getuige zijn brieven aan F. Engels, 4.12.1885 en 7.4.1890 (in Marx-Engels Nachlass L 5108 en L 5114, I.I.S.G.). Zijn uitlatingen tegenover H. van Kol, geciteerd in *De Sociaal-Democraat*, 6.6.1896. DOMELA NIEUWENHUIS, *Van Christen tot Anarchist*, p. 101. Al in 1876 had Domela het gevoel "op vulkanische bodem" te lopen. Domela Nieuwenhuis-archief, Preek 2.4.1876.

In een rede van 1886 formuleerde Domela het aldus : de Commune is "de ster der hoop"..."Zoolang wij in het diensthuis der slavernij zijn op onze weg ter bevrijding naar het beloofde land van geluk en welvaart en vrede voor allen." Rede van Domela Nieuwenhuis op 17.3.1886, verslag *Recht voor Allen*, 20.3.1886.

(33) *Recht voor Allen*, 17/18.3.1894 en 16/17.3.1895. Intussen hadden de "parlementaire" sociaal-democraten zich in augustus 1894 afgescheiden van de Sociaal-Democratische Bond, en de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij in Nederland (SDAP) opgericht. Ook zij herdachten aanvankelijk de Commune, al waarschuwde P.J. Troelstra uitdrukkelijk tegen een herhaling van de Commune, die de arbeidersbeweging jaren achteruit zou brengen. Het was een waarschuwing tegen de hoop en verwachtingen van Domela Nieuwenhuis en de zijnen. *De Sociaal-Democraat*, 20.3.1897.

(34) *Recht voor Allen*, 17/18.3.1896. Voorjaar 1896 maakte Domela Nieuwenhuis kennis met Kropotkin : *Van Christen tot Anarchist*, p. 442. In *De Vrije Socialist*, 24.5.1899-28.1.1901 verscheen als feuilleton : P. VESINIER, *De bloedige Meiweek*.

algemene werkstaking en dus ook niet tot de sociale revolutie (35); de Russische revolutie van 1917 - aanvankelijk enthousiast begroet - zijn teleurstellingen geworden voor Domela Nieuwenhuis. De laatste was geen sociale revolutie, want er had geen algemene onteigening plaats, noch werd de staat afgeschaft. De fout zit in het "regeren" was zijn conclusie (36).

De herdenking van de Commune was, evenals de herdenking van de martelaren van Chicago sinds 1887, Domela Nieuwenhuis dierbaar. De voorstelling die Marx gegeven had van de Commune in *De Burgeroorlog in Frankrijk* zou bij Domela Nieuwenhuis in hoge mate doorwerken, ook al stond Marx in 1881 niet meer achter de door hem gegeven voorstelling van zaken. Dit gedeelte van Marx' brief aan hem vermeldde Domela Nieuwenhuis nooit. Behalve Lissagaray herlas hij wat Marx en Engels over de Commune hadden geschreven, om tot de conclusie te komen (in 1911) dat de tegenwoordige sociaal-demokraten niet de moeite namen om zich op de hoogte te stellen van wat Marx en Engels hen hadden geleerd (37). Domela Nieuwenhuis kon na 1897 in zijn anarchistische periode menen dat Marx in hoge mate door Proudhon (38) of zelfs door Bakunin was beïnvloed (39) evenals Engels dat was in zijn voorwoord tot de uitgave van Marx' *Burgeroorlog in Frankrijk* in 1891. Hij achtte het in 1917 een indirect bewijs voor de juistheid van de anarchistische beginselen, dat ook tegenstanders door de logica der feiten tot dezelfde konklusie kwamen en hij eindigde "Daal anarchie, daal op ons neer ! " (40). Het is een vrome wens, want zoals Domela

(35) Het mooiste moment in de Commune was de verbroedering tussen soldaten en de arbeiders : *De Vrije Socialist*, 18.3.1903. Het jaar 1903 was een caesuur in de geschiedenis van de Nederlandse arbeidersbeweging : A.J.C. RUTER, *De spoorwegstakingen van 1903. Een spiegel der arbeidersbeweging in Nederland*, Leiden, 1935.

(36) *De Vrije Socialist*, 21.3, 7.4, 28.8, 12, 15.12.1917. Na het slagen van de revolutie zal een boerenrevolutie noodzakelijk zijn : *De Vrije Socialist*, 21.3.1917.

(37) *De Vrije Socialist*, 18.3.1911.

(38) F. DOMELA NIEUWENHUIS, "La débâcle du Marxisme", in : *Humanité Nouvelle*, IV (1900), pp. 686-725, op p. 723.

(39) *De Vrije Socialist*, 18.3.1914. F. DOMELA NIEUWENHUIS, *De Internationale*, (1914), pp. 30, 31.

(40) *De Vrije Socialist*, 26.5.1917 "De bloedige Meiweek". Eerder had DOMELA NIEUWENHUIS dit al opgemerkt in *Le Socialisme en danger*, Paris, 1897, p. 83 en in zijn *Geschiedenis van het Socialisme*, Amsterdam, 1902, deel II, pp. 231-235.

Nieuwenhuis reeds eerder had geschreven, zag hij de maatschappelijke ontwikkeling gaan in de richting van het "staatsocialisme", getemperd door de invloed van het anarchisme (41).

(41) *De Vrije Socialist*, 9.11.1918 "Onze Acht"; eerder al : *De Vrije Socialist*, de hoofdartikelen van 2.4, 6.4, 4.5.1898.